

УДК 349.3

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.2>

НАУКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ ТА ЇЇ ПРАВОВА ПРИРОДА

Джура Х.Ю.,

доктор філософії з галузі «Право»

ORCID: 0000-0002-5596-5307

Джура Х.Ю. Наукова інтерпретація соціальної функції держави та її правова природа.

У статті проведено комплексний аналіз сутності та правової природи соціальної функції держави. Визначено, що актуальність вивчення даного феномену зумовлена необхідністю реалізації принципів суспільної корисності, соціальної обумовленості та відповідності задекларованих державою цілей реальним потребам суспільства. Наголошено, що реалізація соціальної функції є ключовим чинником формування правової та соціальної держави, оскільки саме через соціальне забезпечення і захист гарантується гідний рівень життя громадян і забезпечується стабільність суспільства. Деталізовано сутність і значення держави у соціальному контексті та сформульоване авторське визначення на основі наукових позицій.

Проаналізовано взаємозв'язок соціальної функції з іншими напрямками діяльності держави. Зокрема, аргументовано, що соціальні зобов'язання держави повинні інтегруватися в економічну політику, політику соціальної безпеки, а також сферу захисту прав постраждалих внаслідок екологічних катастроф. Особливу увагу приділено ролі інформаційної сфери в контексті реалізації соціальної функції, підкреслюється необхідність забезпечення рівного доступу громадян до інформаційних ресурсів як елементу соціальної рівності.

У науковій статті обґрунтовано, що соціальна функція держави є внутрішнім напрямом її діяльності, який перебуває під значним впливом міжнародного права та глобалізаційних процесів загалом. Розкрито еволюцію наукових уявлень про соціальну функцію в аспекті сучасних інтерпретацій, що враховують розвиток громадянського суспільства й інститутів соціального партнерства.

У результаті проведеного аналізу запропоновано авторське визначення соціальної функції держави. Стаття підкреслює значення соціальної функції як ключової основи зміцнення соціальної безпеки і механізму забезпечення конституційних прав громадян. Зроблено висновок, що сучасна соціальна функція держави має комплексний характер, інтегруючи зусилля державних органів, місцевого самоврядування, громадських організацій та інших суб'єктів у процес реалізації соціальних прав і гарантій.

Ключові слова: соціальна функція, держава, право соціального забезпечення, соціальне законодавство, соціальні права людини, соціальна політика, соціальна безпека, громадянське суспільство.

Djura H.Yu. Scientific interpretation of the social function of the state and its legal nature.

The article provides a comprehensive analysis of the essence and legal nature of the social function of the state. It is determined that the relevance of studying this phenomenon is due to the need to implement the principles of public utility, social conditionality and compliance of the goals declared by the state with the real needs of society. It is emphasized that the implementation of the social function is a key factor in the formation of a legal and social state, since it is through social security and protection that a decent standard of living for citizens is guaranteed and the stability of society is ensured. The essence and significance of the state in the social context are detailed and the author's definition is formulated on the basis of scientific positions.

The relationship of the social function with other areas of state activity is analyzed. In particular, it is argued that the social obligations of the state should be integrated into economic policy, social security policy, as well as the sphere of protection of the rights of those affected by environmental disasters. Special attention is paid to the role of the information sphere in the context of implementing the social function, the need to ensure equal access of citizens to information resources as an element of social equality is emphasized.

The scientific article substantiates that the social function of the state is an internal direction of its activity, which is significantly influenced by international law and globalization processes in general. The evolution of scientific ideas about the social function in terms of modern interpretations that take into account the development of civil society and institutions of social partnership is revealed.

As a result of the analysis, the author's definition of the social function of the state is proposed. The

article emphasizes the importance of the social function as a key basis for strengthening social security and a mechanism for ensuring the constitutional rights of citizens. It is concluded that the modern social function of the state is complex, integrating the efforts of state bodies, local governments, public organizations and other entities in the process of implementing social rights and guarantees.

Key words: social function, state, social security law, social legislation, social human rights, social policy, social security, civil society.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження соціальної функції держави набуває вагомого значення в контексті необхідності реалізації державою напрямків своєї діяльності за принципами суспільної корисності, соціальної обумовленості та відповідності задекларованих цілей потребам соціуму. Соціальне забезпечення та захист впливають на формування не лише соціальної, але і правової держави, визначають її призначення, зміст та напрямки діяльності.

Попри те, що Україна декларує себе як правову та демократичну, ми маємо низку невирішених питань, пов'язаних з соціальною різноманітністю та нерівністю, які складають головне завдання соціальної функції. Здійснення державою напрямків діяльності починається з визначення потреби та способу її задоволення з урахуванням інтересів всього населення.

Реалізація соціальної функції державою не може здійснюватися окремо від інших напрямів її діяльності, оскільки соціальні проблеми виникають в різних сферах суспільного життя та пов'язані з ними, а комплексний підхід до поняття держави, як організації, першочергово виокремлює її соціальну спрямованість.

Актуальність вивчення даної тематики зумовлюється також зовнішніми та внутрішніми факторами, що визначають спрямованість соціальної функції. За сферою діяльності забезпечення захисту прав і свобод людини, її життя та здоров'я – це відповідальність держави, громадянином якої вона є. Оскільки об'єктом соціальної функції є людина, на думку автора І.В. Арістової [1, с. 18], доречно стверджувати про те, що соціальна функція є внутрішньою, проте слід звернути увагу на вплив міжнародного права на формування внутрішньої політики держави в цьому напрямі.

Здійснення соціальної функції вийшла за межі виключної компетенції держави у зв'язку з реформуванням національного законодавства відповідно до принципів міжнародних зобов'язань України, в тому числі, в галузі соціальної функції. Це стосується міжнародних договорів щодо запобігання насильству стосовно жінок, захисту прав осіб з інвалідністю, протидії торгівлі людьми та інших.

Стан дослідження. Напрацювання в галузі визначення соціальної функції та проблем її реалізації були удосконалені та дістали подальший розвиток в юридичній літературі у працях таких вітчизняних та інших авторів, як І.В. Арістова, Н.В. Галіцина, С.Є. Горбатюк, М.І. Іншин, Р.І. Коваленко, А.Є. Краковська, Д.І. Сіроха, Д.М. Сковронський, О.Ф. Скакун, В.А. Скуратівський та інших. Реалізація державою соціальної функції, як складової соціальної політики, досліджені В.Т. Венцель, В.М. Купрійчук, О.Ф. Новіковою, О.В. Паньковою, О.Г. Сидорчук, Н.В. Флорескул. Позиції дослідників не різняться значною мірою, а, навпаки, розширюють сутність соціальної функції держави у зв'язку зі зміною потреб суспільства та з урахуванням процесу глобалізації. Тож, існує необхідність комплексного аналізу даної проблематики.

Метою статті є характеристика правової природи соціальної функції держави та формулювання авторського поняття дефініції "соціальна функція держави".

Виклад основного матеріалу. Реалізація різноманітних функцій держави не повинна допускати створення соціальної напруги та нерівності, тому доречно звернутися до питання взаємодії соціальної з деякими іншими функціями держави, яка виявляється у таких аспектах.

По-перше, щодо економічної функції, мова йде про соціально орієнтовану ринкову економіку, яка включає не лише забезпечення сталого економічного розвитку та розроблення економічної політики, а й реалізацію державою соціальних зобов'язань. Це виявляється у прогнозуванні економіко-соціального напрямку діяльності, веденні соціального діалогу «з метою вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві» [2].

По-друге, однією зі сфер екологічної функції є ліквідація наслідків екологічних катастроф, зокрема, Чорнобильської. Для здійснення цього напрямку діяльності держава створила систему соціальних гарантій, що містить «основні положення реалізації конституційного права громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» [3] та забезпечує охорону життя та здоров'я, «соціальний захист потерпілого населення».

По-третє, реалізація правоохоронної функції держави здійснюється шляхом досягнення соціальної безпеки. Це виявляється у комплексному захисті особистих інтересів людей чи спільнот від загроз у певних сферах життєдіяльності, своєчасне запобігання та виявлення правопорушень, спрямованих на обмеження соціальних прав громадян.

По-четверте, досить тісний зв'язок має реалізація соціальної та гуманітарної функцій. Остання включає розвиток освіти, науки та культури, як передумову всебічного розвитку суспільства. Одним з напрямів гуманітарної функції є політика інклюзії. Вона передбачає збільшення рівня участі громадян в соціумі, зокрема, людей з інвалідністю та маломобільних груп населення, створення доступного середовища.

Автор О.І. Яременко провів науковий аналіз форм здійснення функцій держави в інформаційній сфері через призму соціальних відносин [4, с. 66]. Аналіз форм здійснення функцій держави в інформаційній сфері через призму соціальних відносин має важливе значення для глибшого розуміння соціальної функції держави в умовах сучасного інформаційного суспільства. Інформаційна сфера, як складова частина суспільних відносин, безпосередньо впливає на реалізацію соціальних прав громадян, доступ до освіти, охорони здоров'я, працевлаштування, а також соціального захисту в цілому.

Сутність функцій держави, класифікація та їх практичне значення є об'єктом дослідження Р.Я. Шай [5, с. 116]. Соціальна функція держави є органічною складовою загальної системи її функцій і за своєю суттю відображає змістовний вектор державної діяльності, спрямований на забезпечення соціальної стабільності і справедливості, а також підтримання гідного рівня життя населення. У контексті класифікації функцій держави, соціальна функція зазвичай відноситься до основних внутрішніх функцій, оскільки вона спрямована на регулювання суспільних відносин всередині держави та має безпосередній вплив на стан соціальної безпеки.

Внутрішнє законодавство не містить прямого визначення поняття соціальної функції держави, але опосередковано вказує на способи та форми, у яких держава її реалізовує.

Будь-який напрямок діяльності держави має на меті задоволення актуальних потреб її громадян, відтак функції держави – це репрезентовані способи вирішення державою кола важливих питань суспільства.

Античні мислителі визначали державу, як «певне об'єднання, а будь-яке об'єднання утворюється для певного щастя. Адже всі діють заради того, що вважається достойним життям» [6, с. 15]. Згодом такий підхід до призначення держави отримав продовження у науковій позиції, яка словосполучення «утворення щастя» помістила в площину правового поняття соціальної функції держави, як забезпечення такого рівня життя, який можна вважати належним.

В.Т. Венцель та В.М. Купрійчук розглядають дефініцію держави через призму запропонованої Т. Гоббсом моделі суспільства, за якою метою держави є «забезпечення безпеки, а кінцева мета людей, що живуть у державі – це турбота про самозбереження і підвищення життєвого рівня» [7, с. 104]. Автори підкреслюють необхідність створення неконфліктного соціуму шляхом встановлення в державі сильної влади, яка дійсно здатна гарантувати захист своїм громадянам.

Український державознавець В.Ф. Сіренко визначає державу, як організацію яка, «покликана обслуговувати інтереси всього суспільства і діяти во ім'я загального блага...створювати умови для конституційних прав і свобод громадян, а також для підвищення якості життя...» [8, с. 37]. Автор розглядає державу певною формою організації суспільства, зосереджуючись на її соціальній складовій. Призначення держави – не задовольнити інтереси певної групи, а врахувати їх, задовольняючи інтереси всього народу, мета – покращити життя громадян, що є основою соціальної функції у широкому розумінні.

В загальній теорії держави та права під державою розуміють «територіальну організацію публічної влади, що об'єднує населення на засадах громадянства» [9, с. 54] та здійснюється уповноваженими органами шляхом правотворчої та правозастосовної діяльності.

Отже, держава – це суверенна організаційно-політична форма здійснення публічної влади, яка наділена виключною правосуб'єктністю й існує на певній території, об'єднуючи своїх громадян та гарантуючи дотримання їх конституційних прав і свобод шляхом реалізації покладених на неї функцій і у визначений законом спосіб для забезпечення життєдіяльності населення та його захисту.

Наукова література не містить єдиного аксіоматичного поняття, тому розглянемо наукові підходи до поняття соціальної функції держави різними авторами, які зводяться до такого.

В.Г. Бульба пропонує розглядати соціальну функцію на етапі утворення, як виключну функцію держави, та на етапі здійснення, коли її виконання може бути делеговане іншим суб'єктам, тобто її реалізація «здійснюється за допомогою соціальних інститутів на різних організаційних рівнях» [10, с. 261]. Автор звертає увагу на делегування функцій держави місцевим органам та недержавним установам.

Ця думка з власним аналізом отримала продовження в праці Н.В. Галіциної [11, с. 69], яка розділяє поняття «соціальна функція» в широкому розумінні та як функцію саме держави. Науковець оперує поняттям «приватизація» соціальної функції та звертає увагу на мінімізацію державної участі у сфері соціального забезпечення.

С.Є. Горбатюк також акцентує на необхідності залученні суспільства до реалізації державних функцій, підкреслюючи спрямованість соціальної функції на досягнення цілей соціогуманітарного розвитку, досягнення соціальної злагоди в суспільстві, створення умов для задоволення соціальних, культурних, духовних потреб людини і суспільства та реалізується за активної участі інститутів громадянського суспільства на засадах соціального і державно-громадського партнерства, субсидіарності, соціальної солідарності та взаємовідповідальності влади, суспільства, людини і громадянина» [12, с. 88].

Такий підхід є актуальним в умовах децентралізації влади з можливістю розподілу певних питань між компетенцією державних органів, місцевого самоврядування та допоміжною діяльністю інших суб'єктів, наприклад, професійних управлінців, неурядових організацій, представників громадського суспільства. При цьому останні не реалізують функції держави повною мірою, залишаючи такі дії та відповідальність за них на органах та суб'єктах владних повноважень.

І.В. Арістова пропонує визначення досліджуваного поняття як «одного із напрямків діяльності держави, який полягає у створенні державою необхідних умов, що забезпечують гідне життя людини незалежно від її соціального стану, участі у виробництві сукупного національного доходу, а також належного правового механізму її соціальної захищеності відповідно до міжнародних стандартів» [1, с. 21]. Така позиція, з одного боку, не суперечить можливості реалізації соціальної функції недержавними суб'єктами, з іншого, прямо не вказує на це. Автор зосереджує увагу на дотриманні обов'язків держави в цій сфері та відповідність її дій нормам міжнародного права і відповідальність.

На думку Н.П. Флорескул, «фактично ж держава стає соціальною тоді, коли ці функції в основному реалізовані й забезпечені права і гарантії людини, дотримуються демократичні принципи і проводиться соціально-економічна політика, що забезпечує гідний рівень життя й всебічний розвиток громадян своєї країни» [13, с. 41]. Підхід автора відповідає нормам внутрішньодержавного законодавства щодо відповідальності держави за створення рівних умов для реалізації громадянами своїх прав з урахуванням неоднакових та нерівних можливостей їх реалізації.

Диференційованість наведених понять полягає у пошуку авторами нових способів конкретизувати та розширити напрями та способи, у яких реалізовується соціальна функція. Проте усі позиції зводяться до ключової думки – за сучасних умов розвитку суспільства вона не може існувати окремо від держави.

Дослідивши наукові підходи до поняття соціальної функції, пропонуємо власне визначення.

Соціальна функція держави – це гарантований нормами міжнародного права та Конституції України внутрішній напрямок діяльності держави та недержавних суб'єктів з утвердження та реалізації прав і свобод людини та соціуму з урахуванням їх особистих потреб, інтересів та поглядів для досягнення соціальної безпеки, гарантування рівності у доступі до можливостей, забезпечення гідного співіснування різних суспільних груп та подолання соціальних протиріч.

Висновки. Отже, можемо резюмувати, що соціальна функція держави є одним із фундаментальних напрямів її діяльності, яка органічно інтегрується в загальну систему державних функцій і забезпечує утвердження прав людини, підтримання соціальної справедливості та зміцнення соціальної безпеки. Реалізація соціальної функції є невід'ємною складовою розбудови правової, демократичної і соціальної держави, передбаченої Конституцією України, а також імплементованою через міжнародні правові стандарти.

Соціальна функція держави формується і реалізується як на рівні її органів публічної влади, так і за участю недержавних суб'єктів громадянського суспільства, що відповідає сучасним тенденціям розвитку державно-громадянського партнерства, субсидіарності й соціальної солідарності. В умовах глобалізації, децентралізації та євроінтеграційних процесів соціальна функція держави трансформується з суто державного обов'язку в комплексну діяльність із забезпечення гідного рівня життя для всіх верств населення. І соціальні напрями державної діяльності повинні бути спрямовані на подолання нерівності і захист вразливих груп населення.

Соціальна функція держави, за своєю сутністю, є виявом основної місії державної влади – слугувати суспільству через забезпечення гідного рівня життя кожної особи. Вона відображає глибинний зміст державного управління, в якому соціальні права людини постають як безпосередні орієнтири для державної політики та правотворчої діяльності. Соціальна функція інтегрує в собі цінності справедливості і гуманізму, утверджуючи пріоритет людини у системі державних цілей.

Таким чином, соціальна функція слугує безпосереднім проявом юридичного обов'язку держави, що забезпечується дією принципів законності, рівності, доступності та невідчужуваності соціальних прав. Тож, правова природа соціальної функції держави на сучасному етапі розвитку суспільства полягає у формуванні сталого соціального середовища, запобіганні соціальним ризикам і конфліктам, подоланні бідності та нерівності. Вона стає основою соціальної безпеки, що є критично

важливою для стабільності політичної системи, економічного розвитку і збереження суспільного миру загалом.

СПИСОК ВИКОРСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Арістова І.В. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. *Форум права*, 2006. № 2. С. 18–21.
2. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011 р. № 28. Ст. 255.
3. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 8.02.1991 № 796-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991 р. № 16. Ст. 200.
4. Яременко О. Інформаційна функція української держави: поняття, мета та форми здійснення. *Підприємництво, господарство і право*, 2005 р. № 7. С. 66–69.
5. Шай Р.Я. Принципи та форми реалізації функцій держави. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. Львів, 2014. № 810. С. 116–123.
6. Арістотель. Політика: збірка [Кислюк О.]; переклад з давньогрецької та передмова Кислюк О. Київ: Основи, 2000. 239 с.
7. Венцель В.Т, Купрійчук В.М. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в умовах сучасних глобалізаційних викликів/ *Збірник наукових праць*. Львів, 2019. № 60. С. 103–115.
8. Сиренко В.Ф. Государство: демократическое, правовое, социальное (Очерки. Дискурсионные вопросы). Ин-т гос. и права им. В.М. Корецкого НАН Украины. Киев, 2013. 340 с.
9. Теорія держави і права: підручник / [Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С.]; за заг. ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2014. 366 с.
10. Бульба В.Г. Сучасний стан і проблеми реалізації соціальних функцій держави. *Теорія та практика державного управління*. 2012. Вип. 1. С. 254–262.
11. Галіцина Н.В. Що розуміти під категорією «соціальна функція»? *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція, 2015. № 15. Том 1. С. 69–73.
12. Горбатюк С.Є. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. Серія: Державне управління. Київ, 2017. № 1. С. 84–90.
13. Флорескул Н.П. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 2. С. 34–46.